

Kopia inwentarza kaplicy św. Kazimierza przy katedrze wileńskiej sporządzona w roku 1653

A copy of the inventory of the chapel of St. Casimir at the Vilnius Cathedral prepared in 1653

DOI: <https://doi.org/10.21697/an.13471>

ALEKSANDER STANKIEWICZ
INSTYTUT HISTORII SZTUKI UKSW
ORCID: 0000-0001-6707-7166

W zbiorach rękopisów wileńskiej Lietuvos mokslių akademijos Vrublevskių biblioteka znajduje się kopia fragmentu inwentarza sporządzonego w trakcie wizytacji przeprowadzonej przez biskupa Hieronima Władysława Sanguszkę w roku 1651¹. Prezentowane źródło nie doczekało się jak dotąd szerszego omówienia przez badaczy zajmujących się dziejami katedry wileńskiej i jej skarbcza, choć było wzmiankowane w literaturze przy okazji omawiania figurek relikwiarzowych św. Kazimierza², nie zostało opracowane edytorsko.

Publikowany inwentarz sreber kaplicy został spisany w roku 1653. Okoliczności powstania pierwotnej wersji oraz publikowanego tekstu wydają się być jasne.

Pierwszą wersję sporządzono zapewne w związku z objęciem władzy w diecezji przez nowego biskupa wileńskiego Jerzego Tyszkiewicza, który ingres odbył w maju 1650 r., pół roku po wyborze³. Trudno stwierdzić, czy kopia dokumentu wykonana w 1653 r. może mieć związek z panującą w Wilnie zarazą oraz narastającym zagrożeniem ze strony wojsk moskiewskich⁴. Choć raczej nie spodziewano się, by Wilno zostało zajęte w roku 1654, kapituła uznała, że nie uda się ewentualnie uratować całego skarbcza i z tego powodu podjęto decyzję o przetopieniu najmniej wartościowych, srebrnych precjozów⁵. Wiadomo, że w trakcie wojny skarbiec mauzoleum świętego znajdował się pod opieką kanonika i proboszcza kaplicy Jerzego Białożora; kosztowności nie dostały się w ręce wroga, ale część z nich sprzedano lub zastawiono, by opłacić wojsko. Co istotne, nie odnaleziono jak dotąd spisu precjozów wykonanego tuż przed ewakuacją z miasta, a Białożor nie sporządził listy przedmiotów, które

1 Lietuvos mokslių akademijos Vrublevskių biblioteka (dalej jako LMAVB) f. 43-19902 (*Excerptum ex Libro Visitationum ill(ustrissi)mi ac R(everendissi)mi Domini D. Hieronymi Vladislai Lubartowicz ducis de Kowel Sanguszko suffraganei et decani Vilmensis in anno 1653. de Capella Regia S. Casimiri*).

2 *Vilniaus katedra labynas. Albumas*, sud. R. Budrys, V. Dolinskas, Vilnius 2002, s. 274; S. Maslauskaitė, *Relikwie św. Kazimierza w katedrze wileńskiej, w: Skarbiec katedry wileńskiej*, red. D. Nowacki, A. Saratowicz-Dudyńska, Warszawa 2008, s. 66; B.R. Vitkauskienė, *Posązek relikwiarzowy św. Kazimierza*, w: tamże, s. 136-138.

3 G. Zujienė, *Ceremoniał ingresu biskupów wileńskich w XVII-XVIII wieku*, „Barok”, t. 13, 2006, nr 1, s. 59-71.

4 W.F. Wilczewski, „Tułactwo” biskupów i kapituły wileńskiej w latach 1656-1662, „Roczniki Humanistyczne”, t. 47, 1999, z. 2, s. 104.

5 G. Zujienė, *Historia skarbcza katedry wileńskiej (od założenia do dzisiaj)*, w: *Skarbiec katedry...*, dz. cyt., s. 39.

sprzedał lub zastawił⁶. Tym samym inwentarz z 1651 i jego kopia z 1653 r. ilustrują zasobność skarbcza kaplicy świętego królewicza tuż przed jego rozproszeniem lub częściowym zniszczeniem w wyniku wojny z Moskwą. Notatka, dodana u dołu karty tekstu w roku 1721 dowodzi, że kopia ta była najwyraźniej wykorzystywana przy ustalaniu strat skarbcza wynikających z grabieży w trakcie III wojny północnej. Wiadomo, że w tym okresie zniknęła część kosztowności właśnie z kaplicy św. Kazimierza⁷.

Treść inwentarza rzuca nieco światła na przebieg budowy kaplicy św. Kazimierza, a konkretnie – na jej ostatni etap polegający na budowie kopuły i pokryciu jej blachą. Wydaje się, że właśnie zwieńczenie budowli i dekoracje stiukowe czaszy okazały się najtrudniejsze do zrealizowania. Karmelitanki bosc odwiedzające kaplicę św. Kazimierza w roku 1638 odnotowały istnienie rusztowania pod kopułą, która „jeszcze z wierzchu niedokończona, jeszcze rosztkowanie jest”⁸. Obecność na placu budowy w latach 1636–1638 niejakiego „Trevano di Lugano”, utożsamianego zgodnie przez badaczy z Giovannim Trevano⁹, może dowodzić, że architekt odpowiedzialny za szczęśliwe wybudowanie kopuły kościoła Jezuitów pw. św. Piotra i św. Pawła w Krakowie oraz projektowanie dekoracji

sztukatorskich w apsydzie tej świątyni¹⁰ mógł być i tym razem wezwany do ukończenia lub do oceny stanu kopuły kaplicy św. Kazimierza. Sprawa ta wymaga dalszych ustaleń. W latach 1646–1648 pod nadzorem jezuickiego architekta Benedetta Mollego wymieniono drewnianą konstrukcję czaszy i pokrycie blachą¹¹. Wiadomo, że król legował na poczet przyszłych remontów w kaplicy sumę 15 000 zł pol.¹² Z kolei w Aktach Kapituły Wileńskiej pod rokiem 1649 wspomniano, że proboszcz kaplicy Jerzy Białożor z otrzymanych od wiernych pieniędzy oraz darowizny króla Władysława IV wydał 500 zł pol. na położenie blachy na kopule i odświeżenie budowli¹³. Ostatecznie, jak wynika z kopii inwentarza z roku 1651, 5 000 na remonty kaplicy przeznaczył król Jan Kazimierz, a 10 000 dołożyli Krzysztof Chodkiewicz, wojewoda wileński, wraz z żoną Zofią Drucką-Horską¹⁴.

W dokumencie poza zapiskami odnoszącymi się do samej kaplicy wśród wymienionych przedmiotów wynotowano nie tylko ich krótkie charakterystyki, ale też informacje o fundatorach, co pozwala zaobserwować zmiany, jakie nastąpiły w profilu społecznym darczyńców. Poza duchownymi reprezentowanymi przez przedstawicieli kapituły wileńskiej zwiększyła się liczba dobrodziejów z kręgów magnaterii, których można zaliczyć do regalistów. Ich udział w zwiększaniu zasobności skarbcza kaplicy św. Kazimierza da się oczywiście tłumaczyć prywatną dewocją, ale też próbą wpisania się w propagandową politykę Zygmunta III, który fundacją kaplicy podkreślił swoje pokrewieństwo ze świętym

6 Tamże, s. 39–40.

7 Tamże, s. 42.

8 A.S. Czyż, *Kaplice św. Kazimierza i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny przy katedrze wileńskiej oczami karmelitanek bosych – nierozpoznane źródło z 1638 roku*, „Saeculum Christianum”, t. 24, 2017, s. 165.

9 E. Łopaciński, *Materiały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim (XV–XIX w.)*, Warszawa 1946, s. 50; P.J. Jamski, *Kaplica świętego Kazimierza w Wilnie i jej twórcy*, „Biuletyn Historii Sztuki”, t. 68, 2006, nr 1, s. 35; A.S. Czyż, *Artyści włoscy w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie nowożytnym. Przegląd problematyki i postulaty badawcze*, „Saeculum Christianum”, t. 20, 2013, nr 2, s. 68.

10 M. Kurzej, *Siedemnastowieczne sztukaterie w Małopolsce*, Kraków 2012, s. 118–121, 326–327.

11 P.J. Jamski, dz. cyt., s. 36, przyp. 112.

12 Tamże, s. 36.

13 F. Niewiero, *Dzieje kultu św. Kazimierza w kraju i za granicą. Wiadomości wstępne*, „Nasza Przeszość”, t. 33, 1970, s. 94.

14 LMAVB f. 43-19902, k. 2.

Jagiellonem¹⁵. Zarówno Krzysztof Chodkiewicz, jak i Jarosz Wołłowicz czy Sapiehowie z linii czerejsko-różańskiej oraz Gosiewscy są uznawani za przedstawicieli stronnictwa królewskiego w Litwie¹⁶. Znamienne, że Chodkiewicz współfinansował remont kaplicy kwotą dwukrotnie większą niż ofiarowana przez samego króla Jana Kazimierza, natomiast pozostali darczyńcy do kaplicy przekazali argentaria. Wspomniany w publikowanym dokumencie Eustachy Kierdej był protegowanym Wołłowicza¹⁷. Z kolei Aleksander Massalski, związany ze stronnictwem sapieżyńskim, uchodził za gorliwego katolika. Fundował klasztor i kościół Bernardynek w Kownie i współfundował budowę świątyni Bernardynów w Grodnie¹⁸. Być może, to właśnie kielich jego fundacji był pomimo uszkodzenia najwspanialszym, skoro został wymieniony na pierwszym miejscu inwentarza. Do faksji sapieżyńskiej należałoby zaliczyć nieodgrywającego większej roli politycznej Kazimierza Sanguszkę, którego ojciec – Szymon Samuel, zawdzięczał karierę polityczną kanclerzowi wielkiemu litewskiemu Sapieże¹⁹.

Swój wkład we wzbogacenie skarbcza istotnymi fundacjami zaznaczyły też Konstancja, żona Zygmunta III oraz Cecylia Renata, żona Władysława IV. Wiadomo, że druga żona Zygmunta III, była znana z dość

licznych fundacji paramentów liturgicznych, m.in. do katedry krakowskiej oraz kościoła pw. św. Jakuba w Nysie²⁰ czy kościoła parafialnego w Tucholi²¹. Jeszcze jedną srebrną lampę w roku 1602 darowała do ołtarza Ukrzyżowanego w katedrze krakowskiej, w którym eksponowany krucyfiks otaczała wielkim kultem²². W takim kontekście – prywatnej dewocji królowej – można by odczytywać także fundację do kaplicy świętego królewicza. Natomiast największe wrażenie na inwentaryzatorach i zapewne na wiernych musiała robić złota lampa królowej Cecylii Renaty z 1637 r., warta 1732 czerwonych złotych. Królowa ofiarowała także do kaplicy złotą różę otrzymaną od papieża Klemensa VIII²³, jednak ten dar pominięto w spisie skarbcza kaplicy.

***

Edycję źródła przygotowano zgodnie z zaleceniami Kazimierza Lepszego (*Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*, Wrocław 1953). Pisownię zmodernizowano przy zachowaniu oryginalnych oboczności. Skrótły zostały rozwinięte. Objasnienia terminów technicznych oraz osób przywołanych w tekście sporządzono w przypisach rzeczowych. W tekście łacińskim ujednolicono pisownię małych i dużych liter.

15 Więcej o propagandowym wymiarze pokrewieństwa Wazów i Jagiellonów: J.A. Chrościcki, *Sztuka a polityka. Funkcje propagandowe sztuki w epoce Wazów 1587-1668*, Warszawa 1983, s. 35-44; K.J. Czyżewski, *Kaplica Wazów – czyli ostatnie mauzoleum jagiellońskie na Wawelu*, „Studia Waweliana”, t. 17, 2016, s. 77-129.

16 K. Żojdź, *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*, Toruń 2019, s. 251-327, 332-349.

17 Tamże, s. 346, przyp. 394.

18 T. Wasilewski, *Massalski (Mosalski) Aleksander*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 20, red. E. Rostworowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 133.

19 K. Żojdź, dz. cyt., s. 268-269.

20 K.J. Czyżewski, *Konstancja Austriaczka w kręgu świętych niewiast i władczyń. O pewnej królewskiej fundacji w katedrze krakowskiej*, „Kronika Zamkowa”, Seria Nowa, t. 6, 2019, s. 7-46; A. Saratowicz-Dudyńska, *Para świeczników ołtarzowych z h. Konstancji Austriaczki*, w: *Świat polskich Wazów. Przestrzeń – ludzie – sztuka* [kat. wyst. w Zamku Królewskim w Warszawie, 19 XI 2019 – 20 I 2020], red. J. Żukowski, Warszawa 2019, s. 287.

21 M.F. Woźniak, *Puszka na komunikanty (cyborium eucharystyczne)*, w: *Świat polskich Wazów...*, dz. cyt., s. 110.

22 Tamże, s. 21.

23 B.R. Vitkauskienė, *Złotnictwo wileńskie. Ludzie i dzieła XV-XVIII wiek*, Warszawa 2006, s. 260.

[1r] Excerptum ex Libro Visitationum ill(ustrissi)mi ac R(everendissi)mi Domini D. Hieronymi Vladislai Lubartowicz ducis de Kowel Sanguszko²⁴ suffraganei et decani Vilmensis in anno 1653. de Capella Regia S. Casimiri.

Post caetera.

Mansionaristae ex vi foundationis antiquae debent esse octo. Requistae Sex. Praeterea specialis clericus ad sacristiam. Dos huius capellae ex Kapszczyzna, seu tabernis vilmensibus fundatis a rege Sigismundo primo post incendium generale Anno 1534 etc.

In primis autem octo mansionarii actu(alis) presbyteri vacatione occurente per nos praesentantur(ue), praesentabuntur(ue) per loci ordinarium instituen(di), qui quidem tenentur singulis diebus, cursum sex horas, incipiendo a matutino usq(ue) ad completorium inclusive, similiter et unam missam de B(eatissi)ma Virgine Maria in ea ipsa Capella decantare, prout de praesenti decantant.

Sunt praeterea sex sacerdotes requistae dicti qui ex primaeva institutione per nos similiter praesentantur, per D(omi)nis loci ordinarium instituendi tenentur(ue) ad decantandas vigiliis cum tribus nocturnis, Laudibus et vesperis cum una missa pro defunctis, de introitu si enim credimus, per Singulos dies, similiter et unam aliam missam pro defunctis ordinarie singulis diebus tenentur tenebuntur(ue) legere. A psalterio vero ad certum modum non satis laudatum, olim per omnes die solito ipsos liberos dimittimus etc.

Clericus qui ad hoc officium clericaturae communibus votis mansionariorum et reqvistarum eligetur, et nobis ab illis praesentabitur, eritq(ue) primus expectans per

24 Hieronim Władysław Sanguszko (zm. 1657) – od 1644 biskup sufragan wileński, tytularny metropolita Methone, od 1655 r. biskup smoleński. B. Kumor, *Hieronim Władysław Sanguszko*, w: *Polski słownik...*, dz. cyt., t. 34, red. W. Konopczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1992–1993, s. 482–484.

nos praesentandur ad primum quod es mansionariis, et requistis ex nunc vacaverit, tenebitur autem infra divina circa decorem altarium et ornamentorum tam in saculario, quam in capella diligenter incumbere, et rem Sacram peragentibus ministrare, resq(ue) omnes in ea ipsa capella, et sacello diligenter custodire, et asservare.

[1v] Dos pro restauratione sartorum tectorum.

Est etiam dos huius capella pro restaura(ti)one sartorum tectorum nempe quindecim millia florenorum a sancta memoriae Vladislao IV²⁵ rege in manus r(everendissi)mi ep(isc)o(p)i et v(enera)b(i)llis C(a)p(i)t(u)li Vilmensis relictori ad ulteriore ser(enissi)mi dispositionem. Interim cum abs(que) illa ordina(ti)one facta s(e)r(enissi)m(us)que Vladisla(us) vita cessit. Joannes C(a)s(i)m(i)rus rex²⁶ feliciter nobis regnans uti et frater et successor regni r(everendissi)mo ep(iscop)o et v(enera)b(i)llis C(a)p(i)t(u)lo transmisit informa(ti)onem an(n)o 1649. Huic informationi in omnibus insistendo, quinq(ue) millib(us) florenorum in fabricam, et reparationem eiusdem Capellae D(ominus) Casi(mi)ri expensis v(enera)b(i)llis c(a)p(i)t(u)li Sum(m)as residuas nempe decem millia florenos polonicalium ill(ustrissi)mo d(o)m(in)o Christophoro Chodkiewicz²⁷ palatino w(i)lnensis et consorti eius Sophiae Drucka-Herska²⁸ super bonis Słowieńsk²⁹ dictis in palatinatu

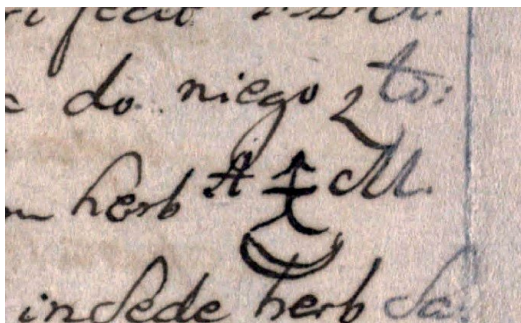
25 Król Władysław IV.

26 Król Jan Kazimierz.

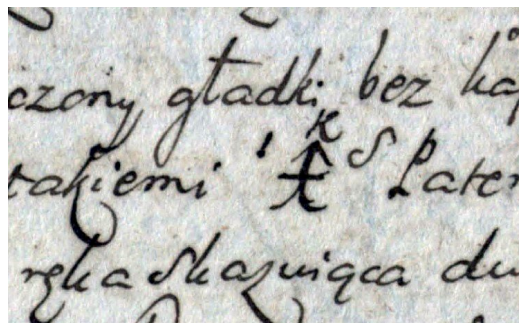
27 Krzysztof Chodkiewicz (zm. 1652) – chorąży wielki litewski od r. 1610, koniuszy wielki litewski od 1623, kasztelan trocki od 1633, wojewoda wileński od 1642 r. w: *Polski słownik...*, dz. cyt., t. 3, red. W. Konopczyński, Kraków 1937, s. 369–370.

28 Zofia z Druckich-Horskich Strawińska (zm. 1657), druga żona Krzysztofa Chodkiewicza. Tamże, s. 370.

29 Słowieńsk – wieś w powiecie oszmiańskim, należąca od 1633 r. do Zofii Druckiej-Sokolińskiej po pierwszym mężu, zmarłym bezpotomnie, wojewodzie mińskim, Balcerze Strawińskim. Po śmierci Zofii w r. 1657 wioska trafiła z powrotem do krewnych Strawińskiego. Cz. Jankowski, *Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 1, Petersburg 1896, s. 263.

1. Fragm. kopii inwentarza kaplicy św. Kazimierza z 1653 r. z herbem na kielichu fundacji Aleksandra Massalskiego. Fot. LMAVB

2. Fragm. kopii inwentarza kaplicy św. Kazimierza z 1653 r. z herbem Sapiearów. Fot. LMAVB

vilnen(si) iure wyderkaff elocavit a(nnno) 1649 mense Junio 10 die recognita iudicialiter haec inscriptio Vilnae in Iudiciis Tribunalitiis anno eodem mense Junio 17 die originalia in archivo capituli reperintur.

Złoto i Srebro

Kielich szczerozłoty.

Kielich floryzowany³⁰ wielki, snadź był wpół złamany, i potem znitowany, u którego na spodzie *in sede* w koło brzegów taki napis *Me fieri fecit G.D. Aleksander Massalski de Sapieżyski³¹ ad S. Crucis a(nno) 1605*. Patena do niego złocista, na której obraz S. K(azi)m(ie)rza na jednym brzegu i na drugim herb A [herb] M³² (il. 1).

30 Dekoracja kwiatowa. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1808, s. 647.

31 Aleksander Massalski (zm. 1643) – dziedzic Sapieżyszek, kasztelan dorpacki (1627–1635) i smoleński (1631–1638), wojewoda miński 1638–1643. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie. XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2003, s. 379.

32 Według Tadeusza Wasilewskiego Massalski pieczętował się Kościeszą na Księżycu, co jest zgodne z ukazanym na kielichu godłem, ale sprzeczne z informacjami zawartymi w staropolskich herbarzach. T. Wasilewski, *Massalski...*, dz. cyt., s. 133. Wijuk-Kojałowicz przypisał Massalskich do herbu Ostoja: Ks. Wojciecha Wijuka Kojałowicza *herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli o klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, oprac. F. Piekosiński, Kraków 1897, s. 206. Według późniejszej tradycji, Aleksander miał być potomkiem kniaziów Massalskich pieczętu-

Kielich mniejszy toczony gładki bez kapy, u którego na spodzie *in sede* herb sapieżyński z literami takimi I K [herb] S.³³ (il. 2), patena niemała, także złocista, na której u brzegu wyrysowana ręka (w)skazująca dwoma palcoma.

Kielich za ten mniejszy floryzowany od k(się)cia J. P. K(azi)m(ie)rza³⁴ Sanguszki³⁵ z herbem tegoż³⁶ i z literami temi K: X: L: S: K:WW: do niego patena wszytka złocista, na brzegu u niej baranek z chorągiewką wyrusowany.

Kielich także wielki z pateną, na jednej stronie z wierzchu złocista, a na drugiej ze spodu takowy napis: *S. C(asi)m(i)re ora pro nobis*. U kielicha pod kuppą na kapie białej, niezłoconej srebrnej trzy obrazy srebrne złociste. Jeden B. V. M., drugi S. Jana, trzeci S. K(azi)m(ie)rza. Na spodzie *in sede*

jących się własnym herbem. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 6, Lipsk 1841, s. 352.

33 Zapewne herb Lis. W 1. poł. XVII w. nie jest znany Sapieha o takich inicjałach, natomiast imię Jana nosił Jan (zm. 1602), marszałek wielki litewski Jan Stanisław (zm. 1635), Jan Ferdynand (zm. 1659), Jan Fryderyk (zm. 1664). *Sapiehowie. Kolekcjonerzy i mecenas* [kat. wyst. w Zamku Królewskim na Wawelu, 4 X – 31 XII 2011], red. S. Link-Lenczowska, J. Winiewicz-Wolska, Kraków 2011, s. 123, 150, 156, 161.

34 Słowo nadpisane nad linijką.

35 Kazimierz Sanguszko (zm. 1655), syn Samuela Szymona brat biskupa Hieronima. M. Nagielski, *Sanguszko Samuel Szymon*, w: *Polski słownik...*, dz. cyt., t. 34, s. 512.

36 Chodziło zapewne o herb Pogoń Litewska.

wkoło brzegu to napisano: *Jarosz i Halszka małżonkowie³⁷ zalecają się nabożnej modlitwie celebrantis roku 1611 d. 16. Febr.*

Ampulek srebrnych złocistych i z morską także wszystką złocistą floryzowanych od ksi(ę)cia J. P. Sanguszka³⁸ para jedna.

Ampulek srebrnych białych par dwie. Misek także białych srebrnych dwie.

Ampulek dwie parze staroświeckich dużych, których do stawienia kwiecica na ołtarzu zażywają.

[2r] Lichtarzów srebrnych jednakich, miejscami złocistych na ołtarzu par dwie, na nich herby orłów dwa³⁹.

Krzyżów dwa złocistych jeden większy, u którego na jednej stronie pacifikaliki, a na drugiej stronie pasja, wkoło u niego koralów czerwonych z różyczkami no 31 sedes naruszone i dziurawe.

Krzyżyk drugi takiejże roboty w pół znitowany, bo był złamany, także wszystkie złocisty, na nim wkoło koralów no 13.

Pacyfikał jeden podługowaty złocisty, na kształt wieżyczki z kryształem, w który(m) różne widać reliquie z napisami.

Statua niewielka na pół łokcia⁴⁰ srebrna Ś(więtego) K(azi)m(ie)rza⁴¹ z lilią srebrną w ręce prawej, w tejsze ręce trzymają złoty krzyżyk z relikwiami, na szyi łańcu-

szek i z metalikiem, w lewej ręce paciorki srebrne z metalikiem, na piersiach kanacek⁴² złoty z rubinami 13.

Lampa szczerozłota królowej Jej M. polskiej Cecylii Renaty Wazy⁴³ czerwonych 1732 *in specie*. W tej aby ustawiczny gorzał ogień, *ex fundatione* S. P. tejsze Królowej Jej (Mści) o.o. jezuci Collegii *Vilnensis* u Jana Ś(więtego) *quot annis* 60 zł płacą.

Lampa wielka srebrna w pośrodku kaplicy wisząca królowej Jej Mści polskiej Konstancji *ad funda(t)ione perpetua* na ustawiczny ogień tysiąca zł, którą sumę V(ene)r(a)b(i)le C(a)p(i)t(u)lo *Vilnens(i)* na wyderkaf J. P. Ostafiejowi Kierdejowi⁴⁴ kasztelanowi smoleńs(kiemu) oddała, płacą *quot annis* zł 80.

Lampa srebrna mniejsza miejscami złocista *sine fundatione*.

Lampa mała barzo podła J. P. Komara⁴⁵ *ad funda(t)ione* zł 22 gr 15 polskich, którą fundacją z *praestimonis* kanoniczego JW. ks. *Procurator Fisci* Kapitulnej⁴⁶, *quot annis* oddaje. A że ta lampa *propter decentias loci* w kaplicy wisieć nie mogła, do zakrystii między inne srebro włożona, a ogień do tej co złocista miejscami przeniesiony.

Puszka srebrna na łańcuszku srebrnym po części złocista do hostii chowania.

37 Imiona Jarosz (Hieronim) oraz Halszka (Elżbieta) mogą wskazywać na małżeństwo Jarosza Wołowicza (zm. 1643), podskarbiego nadwornego litewskiego (od 1600), podskarbiego litewskiego (1605), podkanclerzego litewskiego (od 1618) i Elżbietę Gosławską, wdowę po Macieju Woynie. *Urządnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 250.

38 Tj. Kazimierza Sanguszki. Zob. przypis 35.

39 Zapewne chodzi o herb Orła Białego.

40 Łokieć polski, przyjęty w Litwie od r. 1613 to wówczas 57,5 cm. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2008, s. 162.

41 Jak ustaliła już Birutė Rūta Vitkauskienė, nie jest to zachowana obecnie w zbiorach skarbcza katedry wileńskiej figurka relikwiarzowa, która różni się od opisaną wielkością i wyglądem. B.R. Vitkauskienė, dz. cyt., s. 136-138.

42 Kanacek, kanak albo aldzbant – część ubioru służąca do ozdabiania szyi, w tym łańcuch. B. Linde, dz. cyt., s. 946.

43 Cecylia Renata Habsburg (zm. 1644), żona króla Władysława IV.

44 Eustachy Kierdej (zm. 1661) – kasztelan smoleński w latach 1649-1653, kasztelan żmudzki (1653-1661), sekretarz i dworzanin królewski. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Województwo trockie XIV-XVIII wiek*, red. A. Rachuba, H. Lulewicz, Warszawa 2009, s. 242, 286, 302, 310, 599.

45 Nie udało się zidentyfikować tej osoby.

46 *Procurator fiscalis* to inaczej instygator fiskał (oskarżyciel, prokurator) od spraw gospodarczych, w tym wypadku wybierany przez biskupa. S.K. Olczak, *Kancelarie kościelne w okresie staropolskim*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 64, 1995, s. 19. Dodatkowe kwerendy mogą pomóc w ustaleniu, kto pełnił ten urząd w czasie powstania inwentarza.

Tablica wielka srebrna w ramach *ad* J. P. Gosiewskiego⁴⁷ w (ojewod) y smolens(kiego).

Srebra różnego *ex votis*, tabliczek zebrane computując wszystko i to co na ołtarzu wota, i co wystawione po bokach *in concavitalib(us)* tabliczki, jako i te które w skrzyni w zakrystii złożone komputując do roku terażniejszego 1651 *me(ns)is Julii d. 24 inclusive* waży to srebro grzywien 424 skojcy 17⁴⁸, nieinkluując jednak w to statuy srebrnej Ś(więtego) K(azi) mierza, i insze(g) o srebra które nieważone, ale *specifice superius* w tymże rejestrze opisane jest.

47 Niestety, nie wiadomo, o którego konkretnie wojewodę smoleńskiego z rodziny Gosiewskich może chodzić, było ich bowiem dwóch – Aleksander (zm. 1639) w latach 1625–1639 oraz Krzysztof (zm. 1643) w latach 1625–1643. Gitana Zujienė pisze o srebrnej plakiecie fundacji Aleksandra Gosiewskiego, ale nie podaje źródła tej informacji. G. Zujienė, *Skarbiec katedry...*, dz. cyt., s. 38, przyp. 92.

48 Skojec od r. 1565 wynosił 8,4375 g, a grzywna 196 g, zob. J. Szymański, dz. cyt., s. 171–172. Czyli srebra te ważyły razem ok. 83,247 kg.

[3v] Tabliczek małych samo złotych cztery, trzy w schowaniu, a jedna na ołtarzu *inter vota*.

Łańcuszków małych złotych trzy, i relikwiarzyk złoty, pierścionków cztery, jeden z malusieńkim diamentikiem, drugi z niewielkim turkusem, trzecia i czwarta obrączka złota, piąty malusieńki pierścionek *ad n(omi)ne Jesu*.

Przy tym też złocie jest złożono agnuseczków srebrnych i innych małych drobiazgów niewiele.

A(nn)o 1721 d. 23 8b(ri)s praesentia ex libro visitationis eccle(s)iae catedr(al)i s excerptu connotantur Alexander⁴⁹ [...] Canonici Prael(at)us aplicum mpp⁵⁰

49 Nazwisko nieczytelne. Zapewne Aleksander Żebrowski, kanonik wileński wzmiankowany w aktach kapituły w latach 1716, 1723. J. Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, cz. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno 1913, s. 290.

50 Dopisek inną ręką i innym atramentem.

STRESZCZENIE

Przedmiotem edycji źródłowej jest inwentarz kaplicy św. Kazimierza przy katedrze wileńskiej z 1653 r., będący kopią dokumentu sporządzonego w 1651 r. Dokument ten przechowywany jest w zbiorach Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka w Wilnie. Źródło ilustruje zasobność skarbcza kaplicy świętego królewicza tuż przed jego rozproszeniem lub częściowym zniszczeniem w wyniku wojny z Moskwą (1654–1667). Notatka dodana u dołu karty tekstu w roku 1721 dowodzi, że kopia ta była najwyraźniej wykorzystywana także przy ustalaniu strat skarbcza wynikających z grabieży w trakcie III wojny północnej. Poza licznymi fundacjami królów Zygmunta III, Władysława IV i ich małżonek oraz

SUMMARY

The subject of the source edition is the inventory of the chapel of St. Casimir at the Vilnius cathedral from 1653, which is a copy of a document drawn up in 1651. This document is kept in the division of the Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių library in Vilnius. The source illustrates the wealth of the treasury of the holy prince's chapel just before it was dispersed or partially destroyed as a result of the war with Moscow (1654–1667). A note added at the bottom of the text sheet in 1721 proves that this copy was apparently also used to determine treasury losses resulting from looting during the Third Northern War. In addition to the numerous foundations of kings Sigismund III, Władysław IV and their wives and

Jana Kazimierza, liczne były też darowizny magnatów litewskich związanych z dworem królewskim.

SŁOWA KLUCZOWE

Wilno, kaplica św. Kazimierza, inwentarz

John Casimir, there were also numerous donations from Lithuanian magnates associated with the royal court.

KEYWORDS

Vilnius, chapel of St. Casimir, inventory

BIBLIOGRAFIA

- Chrościcki Juliusz A., *Sztuka a polityka. Funkcje propagandowe sztuki w epoce Wazów 1587–1668*, Warszawa 1983.
- Czyż Anna Sylwia, *Artyści włoscy w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie nowożytnym: przegląd problematyki i postulaty badawcze*, „Saeculum Christianum”, t. 20, 2013, nr 2, s. 61–73.
- Czyż Anna Sylwia, *Kaplice św. Kazimierza i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny przy katedrze wileńskiej oczami karmelitanek bosych – nierozpoznane źródło z 1638 roku*, „Saeculum Christianum”, t. 24, 2017, s. 162–169.
- Czyżewski Krzysztof J., *Kaplica Wazów – czyli ostatnie mauzoleum jagiellońskie na Wawelu*, „Studia Waweliana”, t. 17, 2016, s. 77–129.
- Czyżewski Krzysztof J., *Konstancja Austriaczka w kręgu świętych niewiast i władczyń. O pewnej królewskiej fundacji w katedrze krakowskiej*, „Kronika Zamkowa”, Seria Nowa, t. 6, 2019, s. 7–46.
- Jamski Piotr Jacek, *Kaplica świętego Kazimierza w Wilnie i jej twórcy*, „Biuletyn Historii Sztuki”, t. 68, 2006, nr 1, s. 19–44.
- Ks. Wojciecha Wijuka Kojalowicza *herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli o klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Księstwa Litewskiego zażywają*, oprac. Franciszek Piekosiński, Kraków 1897.
- Kumor Bolesław, *Sanguszko Hieronim Władysław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34, red. Władysław Konopczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1992–1993, s. 482–484.
- Kurczewski Jan, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, cz. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno 1913.
- Kurzej Michał, *Siedemnastowieczne sztuki w Małopolsce*, Kraków 2012.
- Linde Bogumił, *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1808.
- Łopaciński Euzebiusz, *Materiały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim (XV–XIX w.)*, Warszawa 1946.
- Mienicki Ryszard, *Chodkiewicz Krzysztof*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 3, red. Władysław Konopczyński, Kraków 1937, s. 369–370.
- Nagielski Mirosław, *Sanguszko Samuel Szymon*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34, red. Władysław Konopczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1992–1993, s. 510–513.
- Niesiecki Kacper, *Herbarz polski*, wyd. Jan Nepomucen Bobrowicz, t. 6, Lipsk 1841.
- Niewiero Florian, *Dzieje kultu św. Kazimierza w kraju i za granicą. Wiadomości wstępne*, „Nasza Przeszłość”, t. 33, 1970, s. 61–124.
- Olczak Stanisław K., *Kancelarie kościelne w okresie staropolskim*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 64, 1995, s. 15–24.

- Sapiehowie. *Kolekcjonerzy i mecenas* [kat. wyst. w Zamku Królewskim na Wawelu, 4 X – 31 XII 2011], red. Stanisława Link-Lenczowska, Joanna Winiewicz-Wolska, Kraków 2011.
- Saratowicz-Dudyńska Anna, *Para świeczników ołtarzowych z h. Konstancji Austriaczki*, w: *Świat polskich Wazów. Przestrzeń – ludzie – sztuka* [kat. wyst. w Zamku Królewskim w Warszawie, 5 XI 2019 – 14 I 2020], red. Jacek Żukowski, Warszawa 2019, s. 287.
- Szymański Józef, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2008.
- Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. *Spisy*, oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, t. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, oprac. Andrzej Rachuba, Henryk Lulewicz, Warszawa 2009.
- Wasilewski Tadeusz, *Massalski (Mosalski) Aleksander*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 20, red. Emanuel Rostkowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 133.
- Wilczewski Waldemar F., „Tułactwo” biskupów i kapituły wileńskiej w latach 1656–1662, „Roczniki Humanistyczne”, t. 47, 1999, z. 2, s. 103–123.
- Woźniak Michał F., *Puszka na komunikanty (cyborium eucharystyczne)*, w: *Świat polskich Wazów. Przestrzeń – ludzie – sztuka* [kat. wyst. w Zamku Królewskim w Warszawie, 5 XI 2019 – 14 I 2020], red. Jacek Żukowski, Warszawa 2019, s. 110.
- Vilniaus katedra labynas. *Albumas*, sud. Romualdas Budrys, Vidas Dolinskas, Vilnius 2002.
- Vitkauskienė Birutė Rūta, *Posążek relikwiarzowy św. Kazimierza*, w: *Skarbiec katedry wileńskiej*, red. Dariusz Nowacki, Anna Saratowicz-Dudyńska, Warszawa 2008, s. 136–138.
- Zujienė Gitana, *Ceremoniał ingresu biskupów wileńskich w XVII–XVIII wieku*, „Barok”, t. 13, 2006, nr 1, s. 59–71.
- Zujienė Gitana, *Historia skarbcza katedry wileńskiej (od założenia do dzisiaj)*, w: *Skarbiec katedry wileńskiej*, red. Dariusz Nowacki, Anna Saratowicz-Dudyńska, Warszawa 2008, s. 31–50.
- Żojdź Karol, *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*, Toruń 2019.

Tekst zaakceptowany do druku 31 maja 2023 r.
